

Жртвовање Исака (Пост 22, 1-18)

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

Извештај о Жртвовању Исака потиче највероватније из елохистичког предања (средина осмог века пре Христа).¹ Према мишљењу Аренхоевела, историјски утицаји на текст су видљиви у три слоја. Можда најстарији слој припада етиологији култског места, предању које се преносило у светилишту и оправдавало зашто је баш то светилиште потребно посећивати. Ходочашћа су увек утемељена неким јављањем или чудом Божијим. Ако је неко чуо да се Бог на том месту јавио Аврааму, то је довољан разлог да тамо ходочасти; ако је онде Авраам принео жртву, сме је и он принети. Већина ходочасничких места је постојала у Обећаној земљи и пре усељења Авраамових људи и касније дванаест племена тако да Израиљци нису морали да утврђују Јахвеова света места него да већ постојећа преосмисле у Јахвеова. Идеални ходочаснички пут у стара времена беше три дана хода. Назначени су ходочаснички пут, жртва, брдо, јављање Бога, али недостаје тачна ознака места. Земља Морија више се нигде у Библији не помиње. То свако није брдо Морија на коме Соломон подиже храм (2Дн 3,1) будући да је то део брда Офела које нико не би могао назвати земљом. То свакако није ни како верују муслимани, место велике џамије у Дамаску. Међутим, назив који Авраам даје том месту „Јахве види“ или тачније „Јахве би виђен“ на хебрејском подсећа на име Морија².

Други слој предања Аренхоевел назива етиологијом култског обичаја. Наиме, у Израиљу је одавнина постојао обичај да се жртвује Богу свако мушко прворођенче, осим човека који би био откупљен другом жртвом. У каснијем добу у обичају је новчана жртва, а у ранијем нека животиња (Изл 34, 19-20). Управо је ово срж приче, жртва прворођенчета бива надомештена откупном жртвом. Божанству припада прво од свега, а оно што је прво, сматра се за најбоље. То је требало божанству жртвовати, односно вратити натраг. Жртва притом није уништење животиње већ њено привођење божанству, данак господару света. Касније је Израил ово протумачио као важан догађај његове историје: тада када нас је Јахве ослобађао из Израила, убијао је египатске првенце, а наше је поштедео! И сама историја тумачи стари обичај, тако се схватало. Пагани су жртвовали децу, чак и бежбожни цареви (Хил Ветиљанин 1Цар 16,34; моавски краљ 2Цар 3,27; Ахаз 2Цар 16,3; Манасија 2Цар 21,6), међутим Јахве то одбија (Лев 18,21). У темеље Мегиде положена је као жртва 15-огодишња девојка. Костури жртвоване деце нађени су у амфорама испод прагова кућа у Tell el Farah.³ Обичај Израиљаца је био другачији и за то је морао постојати озбиљан разлог како не би

¹ Ребић, Адалберт, *Средишње теме Старога Завјета*, Загреб, Кршћанска садашњост, 1996.

² Аренхоевел, Дијего, *Успомена на очеве*, Загреб, Кршћанска садашњост, 1991, 102.

³ Целестин, Томић, *Праоци Израела*, Загреб, 1988, 105.

испало да они свог Бога мање поштују од пагана.⁴ Разлог је следећи: Наш отац Авраам је хтео да жрвује свог прворођеног, али Бог то није хтео. Бог не жели смрт већ живот својих поштоватеља (Лев 20, 1-5). Сасвим је могуће замислити да је историјски Авраам покушао свог првенца жртвовати своме Богу како би испунио Божији захтев. Али исто тако та историја може бити исконструисана као поучна прича у којој би Авраам представљао Израил, Исак прворођенчад, а ован откупну жртву.⁵

Трећи битан елемент јесте кушање. Савремени човек, читајући овау библијску причу, често поставља питање како је могуће да Бог човека наводи на грех. Библијски писци често улогу оних који врше физичку или духовну тортuru над човеком приписују злим људима или сатани. Међутим, зли људи и сатана овде се не помињу. Аренхоевел напомиње да уколико на овај начин размишљамо, онда смо погрешно разумели полазиште ове старе предањске приче. Она нипошто не жели да уводи у психологију Божију нити да осветљава Његове мотиве у опхођењу са људима. Она полази од ситуације да верника пут вере некада може наизглед одвести у ћорсокак.⁶ Бог је Аврааму обећао потомство, а сада он корача у супротном смеру, али иде у вери, у поверењу у Бога и Његову реч. Његова вера га води ad absurdum. Важно је схватити да на Старом истоку син није био за оца, пре свега, нежно љубљени син. Тада су људи умирали млади и само мали број деце би се одржао. Није ту било много места за осетљивост иначе човек никада не би престао плакати.⁷ Праведни Јов је утешен када је поново добио синове и кћери. Ко би данас био утешен тиме? Па то нису она иста деца, бол за једним не може неутралисати то што се родило друго јер то су личности а не предмети које када потрошимо или покваримо бацимо па купимо нове. Међутим, Јов је утешен јер оставља иза себе потомство. У Авраамовом случају се говори о очевој будућности. Син није потпуно друго биће, различито од оца. Они су метафизички спојени. Син је наставак очевог живота. Хамурабијев закон је одређивао да треба убити сина онога градитеља чија се лоше изграђена кућа сруши и убије сина власника куће. У детету је требао бити кажњен отац. Исак је дакле Аврамова будућност. Другог сина Авраам више не може имати јер је стар. Ако Исак умре, умире и Авраам. Бог наизглед не држи своју реч. Настаје јаз између обећања: „Иди у крајеве које ћу ти ја показати. Велики ћу народ од тебе учинити!“ (Пост 12, 1-3) и заповести: „Узми сада сина својега, јединца својега милога, Исака, па иди у земљу Морију и спали га на жртву тамо на брду где ћу ти казати.“ (Пост 22,2). Писцу није стало до тога да разматра Божије деловање, већ кризу верника. Иста вера која обећава спасење, сада доноси пропаст. Међутим, Авраам путем вере корача Божијим путем па макар он води у смрт. Авраам је чврсто наумио да жртвује сина али ипак зна да ће се вратити

⁴ Аренхоевел, Дијего, *Успомена на очеве*, Загреб, Кршћанска садашњост, 1991, 103.

⁵ Исто, 104.

⁶ Исто, 105.

⁷ Овако нешто имамо и у далеко скоријем времену, чак и код нас. Родитељи су често давали деци имена са снажних мотива (нпр. Вук) како би се дете одржало у животу и дочекало да одрасте. Будући да су деца често умирала врло мала, људи су се за њих мање сентиментално везивали него што је то случај данас.

заједно са сином, „Ми ћемо се вратити к вама“ (Пост 22, 5). Иде у смрт и очекује да ће онде наћи живот. Само онај ко иде путем вере све до краја, све до своје смрти, постићиће обећану земљу. На крају старозаветног времена један такав испит помогао је вери у трансцендентални живот. Почетком макавејског доба, око 165. пре Христа, власти су забраниле практиковање јеврејске вере под претњом смрти. Ко је желео остати веран Богу, морао је кренути у смрт. Будући да су многи Јевреји корачали путем до смрти, снагом своје вере која им је ипак обећавала живот, очекивали су живот после смрти.

Важно је открити историјски контекст у којем је овако уобличена приповест. По свему судећи, ради се о периоду монархије. Већ на основу библијских текстова видљиво је да су Израилци били склони да практикују хананске култове. То се поготово односило на култове плодности. Разлог томе је био то што су Израилци временом све више усвајали седелачки начин живота и бављење пољопривредом. Ханански народи, будући да су се углавном бавили пољопривредом, развили су читав религијски систем који је кореспондирао са таквим начином живота. Један од најекстремнијих и најстрашнијих религијских ритуала код Хананаца било је приношење људских жртава богу Молоху. Жртва је заузврат требала да донесе благонаклоност бога и добробит заједници. Знатан број Израилаца прибегавао је таквом ритуалу, што је потакло писца да састави приповест о жртвовању Исака. Поента приповести јесте у томе да покаже да Бог неће да му се жртвуј у деца. Жртва коју човек треба да поднесе јесте његова вера, што чини Авраам. Вера треба да буде ослобођена магијског и најамничког порива. Авраам не приноси Исака очекујући нешто посебно за себе, нити том радњом хоће да магијски услови Бога. Авраамов чин је чин чисте вере. Као такав Авраам треба да буде узор каснијим нараштајима, што је био и основни мотив писца. (Проф. др Родољуб Кубат, „Православље“ број 1184 – 15. јул 2016.)⁸

ТУМАЧЕЊЕ ТЕКСТА

Текст описује осмо јављање Бога Аврааму као до тада не виђену и нечувену драму. Познато је да је од овог догађаја протестант Киркегор направио читаву своју, искрену али типично западну „философију егзистенције“ као стрепње и агоније, но од тога ничега нема у Аврааму, праоцу верних. Разлог Киркегорове анксиозности је безблагодатни доживљај вере, „вере у Бога, а без Бога“.⁹ Бог „искушава“ Авраама, вели Св. Кирил, не што не зна шта ће се догодити, него да се покаже проверена вера његова, да и други виде и искуством дознају верност и љубав Патријархову према Богу, већу од природне љубави према детету!¹⁰ Бог три пута понавља Аврааму називе Исака: син твој!, јединац твој!, којега љубиш! којима потстиче ионако велику љубав Авраамову. Све ове називе касније ће Бог употребити за

⁸ <http://www.monokl-online-shop.net/pravoslavlje/2016/07/26/zrtvovanje-isaka-post-22-1-18/>

⁹ Јевтић, Атанасије, *Књига Постања*, Београд, 2004, 87

¹⁰ Исто

Израиљ и за Месију. Св. Иринеј Лионски у *Против јереси (4,5,3-4)*, говори како Авраам напуштајући земаљско сродство, следује Логосу да би са њим и поживео. У а је човек преднаучен да следује Логосу. Оци ће говорити да је Авраам одлучивши да жртвује свог јединца тиме „задужио и обавезао“ Бога да и Он свога Сина јединороднога да за живот света.¹¹ Јосиф Флавије у *Јудејске старине (7,333)* каже да је земља Морија Јерусалим, а једна од гора је данашње брдо храма, док хришћани сматрају да је то брдо Голгота (500м даље).¹² Горе смо напоменули да се Аренхоевел не слаже са овим мишљењем. Таргум Onqelos говори да је земља Морија била земља култа, где је приношена мирта и друге мирисне биљке као тамјан. У Акилином преводу стоји: „земља јављена/видљива“, а у Симаховом: „земља виђења“ што се слаже са оним што смо напоменули као могуће објашњење које наводи Аренхоевел. Постоји предање да је ту био најпре Адамов жртвеник и место где је Адам умро, потом Нојев жртвеник који сада обнавља Авраам. Зато православни говоре да је Адамово место смрти постало Рај, тј над његовом лобањом распет је Христос и донео нам Рај (Мјесто лобноје Рај бист).¹³

Авраам је пророк јер говори слугама „вратићемо се“. Ориген овде примењује Павлове речи: „Авраам је разумео да је Бог кадар и из мртвих васкрсавати“ (Јевр 11, 17-19). Авраам је веровао да ће се Исак вратити са њим и да није лагао онај који је рекао: У Исаку ће ти се назвати потомство“.¹⁴ Дрва која Исак носи на леђима су праобраз крста који Христос носи на леђима. Дрво које је било на Исаковом рамену сведочи да тамо није било дрвета. Гора је избацила дрво, а дрво овна¹⁵ (Јефрем Сиријски хоће да каже да се Господ постарао). То да обојица „иђаху заједно“ указује на то да су им срца била заједно. „Коме више да се дивим: оцу који је за љубав Божију ставио руке на дете, или детету послушноме оцу до смрти.“ (Ориген и Григорије Ниски).¹⁶ Цео овај догађај има месијански карактер и указује на Христову, по благовољењу Оца, добровољну жртву за спас свега света. Анђео Господњи овде, као и раније у Мамрији, јесте Христос (Анђео великог савета) који се кроз ангелофаније постепено открива: час као анђео (ст. 11); час као Бог (ст. 12 „ради Мене“). Григорије Ниски подробно описује слику Авраамовог жртвовања Исака, коју је још тада (у 4. веку) он лично видео живописану као фреску (PG 46,572).¹⁷ Свети Григорије Ниски пита: „Ко

¹¹ Исто

¹² Исто, 88.

¹³ Исто

¹⁴ Јефрем Сиријски, *Тумачење на књигу Постања и и њигу Изласка, Крагујевац, Каленић, 2013, 98.*

¹⁵ Исто, 99.

¹⁶ Јевтић, Атанасије, *Књига Постања*, Београд, 2004, 89.

¹⁷ Дигресија: Шалом Сабар, професор историје уметности на јеврејском Универзитету у Јерусалиму одржао је предавање 16. 7. 2015. на тему Рембрантових слика овог библијског мотива. Рембрант је два пута насликао ову библијску представу. Први пут када је имао 28 година, 1634. Исак је престављен као неко ко се везивању силовито опире, а Аврам је чврсто решен да спроведе Божију вољу држећи га снажно за лице. Други пут, 1655. двадесетак година касније, видимо оронулог, очајног и унесрећеног старца и једног преплашеног и беспомоћног дечака. Аврам је исцрпљен, изгубљен и у агонији. У току тих 20 година Рембрант је изгубио троје деце и супругу на порођају. Скрхан личном трагедијом уткао је искуство у библијску причу. У првом случају се

је говорио Авраму? Није ли Отац? Али не можеш рећи да је Отац нечији анђеоло. Дакле, то је Јединородни Бог, за Кога каже пророк да се зове име Његово: Анђеоло Великог Савета (Ис 9,6)“ (РГ 46,572-3).

Писац користи обрасце из старих познатих паганских текстова на крају којих би пагани приликом заклинања позивали богове за сведоке. Отуда речи: „Собом се заклек, говори Господ“ (Пост 22,16) јер Јахве који нема себи равног мора сам за себе да сведочи.¹⁸

Израз „наследиће семе твоје врата непријатеља својих“ (Пост 22, 17) означава главно место где пролазе и окупљају се грађани у свим важнијим општим пословима, разговорима и договорима; отуда градска врата су често символ самих градова и на њима је најјача одбрана; ко њима овлада, овладао је градом. Израз наследиће овде значи загосподариће.¹⁹

Јаков се на смрти куне страхом Исаковим. На муслиманском Истоку се и данас куну страхом Исаковим, а то представља страх да се не наруши воља оца. Касније јеврејско предање Авраамову жртву назива једноставно Акеда – Исаково везање. Палестински таргуми проширују приповест па Исак приликом везивања говори Авраму: „Чврсто ме свежи да не бих покретима својим учинио жртву незаконитом.“²⁰ Акеда се повезује са пасхалном жртвом. Књига Јубилеја наводи да Бог 12. нисана тражи Авраму да жртвује сина, а три дана хода требају да стигне на Сион. Жртва Исакова је истински Пролаз Господњи.²¹ Пасха је спомендан избављења израиљских прворођенаца у Египту, а у Исаку је то предостварено. Таргум Песме над песмама каже да је Јахве народ заштитио у Египту због заслуга Акеде. Од рога овна који је био жртвован уместо Исака направљен је шофар – рог који ће затрубити на крају времена и најавити коначно спасење Израиља.²²

Исак је највернији пралик Христа. Авраам осветљава лик небеског Оца који љуби свог Сина и жртвује Га, „Бог тако заволе свет да је Сина свога Јединороднога дао да сваки који верује у њега не погине, већ да има живот вечни“ (Јн 2,16). Исак је лик Христа који у љубави прихвата жртву, „Зато ме љуби Отац што ја дајем живот свој, да га опет узмем. Нико ми га не може узети, него га ја сам од себе дајем“ (Јн 10, 17). Исак драговољно прихвата жртву и тако постаје савршен лик Месије који је послушан Оцу до смрти на Крсту (Фил 2,8).²³

поистовећује са Исаком, видимо отпор ка смрти и силовиту борбу за животом, а у другом са Аврамом, видимо беспомоћност и очај.

¹⁸ Аренхоевел, Дијего, *Успомена на очеве*, Загреб, Кршћанска садашњост, 1991, 109.

¹⁹ Јевтић, Атанасије, *Књига Постања*, Београд, 2004, 90.

²⁰ Целестин, Томић, *Праоци Израела*, Загреб, 1988, 125.

²¹ Исто

²² Исто, 126.

²³ Исто